

Сутність процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ

У статті розглянуто сутність процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ. Проаналізовано підходи до трактування процесу адаптації особистості науковими школами, ученими.

Ключові слова: процес адаптації, професійна адаптація, дидактична адаптація.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури підтверджує складність і багатоаспектність адаптації особистості та доводить необхідність застосування системного підходу до визначення шляхів і умов успішної адаптації особистості в процесі організації навчання у ВНЗ.

Термін “адаптація” вперше був введений Аубертом і став вживатися в біологічній, медичній і психологічній літературі, де він означав зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників.

У загальному вигляді *поняття адаптації* у суспільних науках означає пристосування організму до змінних умов як середовища проживання, так і внутрішнього середовища. “Адаптація (від лат. *adapto* – пристосую) – пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища”. Поняття адаптації універсальне, воно відображає всезагальну властивість живої матерії пристосовуватися до умов середовища, що означає стосовно до людини неперервне удосконалення, розвиток як всього суспільства, так і окремо взятої людини.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз сутності процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ, з’ясування підходів до її трактування науковими школами, ученими.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Процес адаптації особистості має міждисциплінарне значення, а тому досліджувався ученими у біології (П.Анохін, М.Бернштейн, І.Сеченов, І.Павлов, Г.Сельє, З.Фрейд, Е.Майер, І.Карцев, Ф.Меєрсон), філософії (В.Кремень, В.Лутай, Г.Царегородцев), соціології (Д.Андреева, М.Лукашевич, Т.Дичев, В.Москаленко, М.Пірен, М.Шабанова та ін.), психології (Ю.Александровський, Б.Асмолов, Г.Балл, Л.Виготський, А.Петровський, В.Семиченко, П.Просецький), педагогіці (М.Дьяченко, І.Зязюн, Л.Кандибович, О.Мороз, А.Новодворскіс, Н.Ничкало [19] та ін.). Теоретичний аналіз в цілому процесу адаптації особистості представлено у працях ряду учених Б.Ананьева, Д.Андреевої, В.Асеева, Г.Балла, В.Семиченко [21], А.Петровського та ін.

Саме розвиток людини, що є наслідком задоволення, зростання, підвищення потреб, є кінцевим результатом і метою адаптації, тобто під пристосуванням людини слід розуміти перш за все її розвиток. Однак більшість дослідників С.Артемов [3], В.Безносиков [4], М.Будякіна, А.Русалінова [7], С.Дмитренко [9], Т.Кончанін [15], Є.Антосенков, Л.Шишкіна [22], В.Тамарин визначають адаптацію з допомогою термінів пристосування, освоєння, взаємодії, входження, вживання тощо. При цьому необхідні пускові механізми даного процесу пояснюються зміною середовища, потраплянням індивіда в нове середовище, а також змінами, які відбулися в самому індивіді в результаті хвороби, втрати функції тощо (Т.Вершиніна [8], Є.Антосенков, Л.Шишкіна [22] та ін.).

Семантичне поле такого розуміння адаптації окреслено досить чітко: це вимушений, а не органічно властивий процес, це результат дії сторонніх сил по відношенню до людини, а не її власних потенцій; спрямованість даного процесу на підтримку стабільності і рівноваги, а не на подолання його. Адаптація тут виступає як *реакція* на подразнюючий, дестабілізуючий вплив і розглядається на рівні примітивної біхевіористської схеми “стимул – реакція”. В *соціологічному* плані адаптація являє собою процес “входження”, “вживання” людського індивіда в деяку цілісну систему соціальних відносин і зв’язків. В *психологічному* або індивідуальному плані адаптація являє собою тривалий процес зміни станів суб’єктів, розпочинаючи зі стану стабільності та деякого встановленого режиму життєдіяльності в даному соціальному середовищі і закінчуючи аналогічним станом в іншому середовищі (Т.Кончанін [15, с. 109-110]).

Таке розуміння процесу адаптації не розкриває його сутності як суспільно-історичного процесу, обмежує адаптацію межами адаптації новачка, мігранта. Немає певної думки про терміни, повноту, межі адаптації, труднощі зі зміною адаптації (В.Безносиков [4], Т.Вершиніна [8], С.Дмитренко [9], Е.Камишев [12], Є.Антосенков, Л.Шишкіна [22]) тощо. Адаптація фактично зводиться до елементарного акту *звикання*, результатом якого є досягнення стану “динамічної рівноваги”, психологічним відображенням якого не виступає *суб’єктивний стан задоволеності*. Однак звикання (за своєю фізіологічною сутністю формування динамічного стереотипу) настає до любых зовнішніх та внутрішніх умов, необхідність та неминучість звикання диктується лише цими умовами і зовсім не пов’язане з динамікою розвитку особистості. Рано чи пізно людина, в тій чи іншій формі “включиться”, “освоїться”, “пристосується”, але до адаптації це не буде мати ніякого відношення. Якщо результатом звикання є досягнення стану

динамічної рівноваги, то адаптація, навпаки, спрямована на руйнування цієї рівноваги, адаптація постійно обумовлює наявність “зони найближчої дії”. Механізм звикання (відвикання) включається по мірі необхідності і дозволяє людині зекономити фізичні та психічні ресурси в стандартних ситуаціях (наприклад, стереотипи спілкування). Адаптація ж – це внутрішньо мотивований процес, який характеризується в кінцевому результаті прийняттям або неприйняттям розвиваючою особистістю зовнішніх і внутрішніх умов існування, а також активність особистості зі зміни цих умов в бажаному напрямі. Як зовнішні, так і внутрішні умови існування приймаються та підтримуються особистістю, якщо вони сприяють задоволенню потреб, і відкидаються, якщо не сприяють або перешкоджають. Звикання не пов'язане з примиренням потреб, воно може позбавити особистість від почуття незадоволеності, але викликати почуття задоволеності не може.

Часто змішування понять адаптація і звикання обумовлено не стільки їх подібністю, скільки традиційним вивченням адаптації “новачка” (С.Артемов [3], В.Безносиков [4], М.Будякіна, А.Русалінова [7], В.Андреев, Ю.Толстова [11], Р.Колосова, В.Немченко [13]). Адаптація новачка, а особливо так звана первинна адаптація (В.Безносиков [4], С.Дмитренко [9]), проходить в умовах, коли порушується встановлений спосіб задоволення основних потреб (зміна місця проживання, навчання, роботи, соціального становища, прийняття нової соціальної ролі тощо), при цьому виникає стан гострої незадоволеності множинністю раніше не фіксованих потреб, що веде до різкого падіння рівня адаптації.

Багато авторів розуміють процес адаптації як вихід особистості зі стану гострої незадоволеності, розглядаючи це як пусковий механізм, а досягнення стану звичної динамічної рівноваги як успішно завершений процес адаптації (Т.Вершиніна [8], Т.Кончанін [15], Г.Царегородцев [23]). У даному випадку процеси адаптації і звикання дійсно деякою мірою співпадають, що і створює ілюзію того, що звикання є одним із показників адаптації або навіть ідентичне їй. Однак процес адаптації не тільки не зводиться до розгляданого випадку, але, як правило, є його першопричиною, причому дія механізму адаптації проходить тут за механізмом позитивної валентності (П.Кузнецов [16]), коли для досягнення більш високого рівня адаптації або розвитку потреб на новому якісному рівні особистість свідомо іде на тимчасове зниження рівня задоволеності. Подібний стан є неминучим результатом розвитку особистості, і вивчення особливостей даного етапу адаптації має важливе практичне завдання.

У змістовому плані засвоєння дисциплін у ВНЗ М.Іванов і О.Черемнов виділяють три періоди в адаптації студента: попередній, загальнонауковий, предметно-спеціальний. В особистісному плані цікавими є також висновки В. Кондратової, яка за часом в адаптації студента ВНЗ виділяє три фази: початкова фаза, як відповідна психічна реакція організму на нові умови ВНЗ, для різних індивідуумів має різну тривалість, але в основному закінчується в середині першого семестру; друга фаза включає перебудову пристосувальних механізмів, динамічного стереотипу, психічних процесів і завершується приблизно до середини другого семестру; третя фаза характеризує настання періоду усталеної адаптації, коли завершується формування динамічного стереотипу і пристосувальних реакцій. У більшості студентів він завершується до кінця першого курсу, але у 30-35 % студентів адаптація до навчального процесу на цьому рубежі не настає [14, с. 27-29].

У психофізіологічному плані цікавий аналіз адаптації дає К.Сантросян, який також виділяє три етапи в процесі адаптації першокурсника. Перший – гострий етап адаптації, який спостерігається на початку навчального року і характеризується поганим функціональним станом студента (втомою від складання випускних і вступних іспитів, емоційною напругою, викликаною новизною умов ВНЗ). Другий етап включає екзаменаційний стрес першої сесії з емоційною напругою та погіршенням функціонального стану, і третій етап (в динаміці) – при подальших іспитах, коли індивідуально-психологічна напруга зменшується.

У такому підході до виділення етапів процесу адаптації першокурсників нашу увагу привертає деталізація критеріїв, коли за основу береться динаміка емоційних станів і реакцій студента на стресові соціальні умови. Дійсно, діяльність людей завжди була пов'язана з певною напругою, але сучасний етап науково-технічного прогресу часто створює екстремальні, навіть критичні умови. Перевантаження роботою може призвести не лише до перевтоми і стану пригніченості, але й до зниження ефективності розумових процесів особистості. Через брак часу на детальне переживання сприйнятого в людини знижується емоційний тонус, що призводить до стресу. На думку Б.Бенедиктова і С.Бенедиктова, граничних стресових станів варто уникати в звичайному житті й у спілкуванні, особливо в процесах виховання. І, оскільки незміцнілий психіці, що розвивається, протипоказані форми і види дистресів у навчанні, важливо уникати стресових ситуацій за рахунок раціональних умов належної організації навчального процесу на основі відповідної психолого-педагогічної підготовки викладача [5, с. 15].

Відомо, що за будь-якої психотравмуючої дії, яка зумовлює виникнення нервово-психічних розладів – невротичного, неврозоподібного стану, – насамперед, відбувається порушення найскладніших форм соціально-детермінованого, адаптованого і відносно стабільного стереотипу реагування людини на оточуюче середовище. Ще в 1911 р. П.Жане зазначав, що всі невротичні розлади є порушенням пристосованості до нових зовнішніх і внутрішніх обставин, що проявляється в моменти, коли

індивідуальна і соціальна еволюція стає найбільш важкою. При цьому страждають тонкі і високоспеціалізовані особливості індивідуальної пристосованості, зокрема, самоконтроль і самооцінка людини в найбільш значущій для неї діяльності. Особливості особистості, які розвиваються протягом життя, обсяг і характер набутих знань, спрямованість інтересів, своєрідність емоційно-вольових якостей, моральні настанови – все це створює той чи інший рівень свободи реагування людини за певних умов, забезпечуючи основу індивідуальної особистісної адаптації до несприятливих психічних чинників, дозволяє активно і цілеспрямовано їх змінювати. Тому та чи інша психогенна дія для однієї людини може досягати психотравмуючої сили, викликаючи порушення впорядкованих комунікативних стосунків, а для іншої – носити індиферентний характер.

Таким чином, складність самого явища адаптації до ВНЗ визначає складність проблеми і підкреслює актуальність цілісного вивчення кожного з її аспектів.

Ми розглядаємо *адаптацію* як активний усвідомлений процес пристосування особистості до змінних умов життєдіяльності, набуття і вироблення нею адаптивних механізмів, здатних встановлювати на певних етапах відносну рівновагу із соціумом. Метою процесу адаптації є адаптована до соціуму особистість, яка не лише реагує на зовнішні зміни, а бере активну участь у виробленні адаптивних механізмів. Набуття особистістю певного досвіду пристосування до змінних умов соціуму слугує для неї у майбутньому підґрунтям для подолання нових перешкод.

З наукових досліджень видно, що суспільна, людська форма відображення породжує якісно новий тип індивідуальної адаптації, її соціальну форму, яка виробляється не до всіх, а лише до життєво важливих умов середовища і є результатом не будь-якої, а певної інформаційно значущої взаємодії організму та середовища. Таким чином, соціальна адаптація за своєю природою інтегративна. Цілісність цього процесу для сучасного студента зумовлена об'єктивними особливостями розвитку соціально-історичних умов його життя як особистості з певним типом стосунків, структурних властивостей, якостей поведінки. При цьому співвідношення широкого соціального контексту й особистісного сприйняття його переломлюється через складний механізм малої первинної групи, до якої цю особистість включено. На цій основі виникає педагогічна необхідність об'єктивного аналізу психологічного набуття особистістю суспільно-історичного досвіду. У будь-якого індивіда, на думку О. Леонтьєва, цей процес активізується механізмами формування індивідуального досвіду, загальними для всіх людей [17]. Отже, у педагогічному процесі соціальна адаптація включає приведення індивідуальної та групової поведінки відповідно до системи норм і цінностей, яка панує у даній соціальній і професійній групі.

Разом з тим, соціальний аспект процесу адаптації до ВНЗ включає всі сторони спілкування студента і, якщо це майбутній педагог, то його педагогічну діяльність, до якої він залучається з моменту зарахування у ВНЗ. “Адаптація, – як справедливо зазначає К.Платонов, – найбільшою мірою залежить від колективу, проявляється у колективі і через колектив” [20, с. 74]. Вступивши до ВНЗ, студенти вливаються в академічну соціальну групу, яка характеризується не лише особливими умовами життя, праці, побуту, дещо іншою соціальною поведінкою, психологією, але й системою ціннісних орієнтацій і обов’язків, пов’язаних з майбутньою педагогічною діяльністю. З огляду на це соціальна адаптація – це не лише звикання до особистісного середовища і до колективу ВНЗ, що включає ознайомлення з настановами, нормами, цінностями даного колективу, але й формування стосунків і вироблення власної позиції щодо зазначених вимог, цінностей і норм входження в систему відносин даного колективу.

Таким чином, процес особистісної “акліматизації” в нових умовах ВНЗ перетворюється на складний соціально-психологічний, а часом і драматичний акт. Багато в чому він визначається такими чинниками, як однорідність академічної групи за віковим складом: довузівська належність її членів до конкретної соціальної групи суспільства (школяр, учень ПТУ тощо); характер ставлення до першокурсника тих, хто безпосередньо пов’язаний з ним у процесі навчально-виховної роботи: викладачі, куратор, академічна група, декан факультету.

На думку С.Артемова, соціальна адаптація є специфічним суспільним явищем, в основі якого лежить взаємодія між суспільним суб’єктом і соціальним об’єктом – умовами його суспільного буття [3, с.135-148]. Суб’єктом соціальної адаптації є людина, особистість як індивідуальне буття соціальних відносин. Об’єктом адаптації особистості виступають соціальні умови, які включають матеріальні і соціальні компоненти. С.Артемов підходить до розкриття сутності соціальної адаптації особистості як загальної соціальної категорії.

При цьому для нас важливою є точка зору І.Милославової, яка зазначає, що в цьому процесі взаємодіють дві складні системи – особистість і середовище. З одного боку, соціальне середовище творить людину, а з іншого – людина творить соціальне середовище. Отже, соціальна адаптація – це складний процес, сповнений суперечностей, де пристосованість особистості до нового оточення веде до певних зрушень її внутрішніх властивостей, індивідуальних особливостей [18, с.115-116].

У системному плані процес адаптації особистості в умовах ВНЗ важливо розглядати з опорою на всі змістові сторони її навчальної і наукової діяльності, спілкування, а також у контексті розвитку її свідомості й ціннісних відношень.

У міру дорослішання особистості адаптація її до навчання у ВНЗ протікає легше внаслідок відвикання від шкільних методів навчання, але є інший важливий бік проблеми – *професійна адаптація*. Щодо процесу професійної адаптації індивіда до ВНЗ в психолого-педагогічних дослідженнях немає єдиної точки зору. Хоча одні дослідники вважають, що процес профадаптації починається безпосередньо на виробництві, з початком трудової діяльності, інші вчені доводять, і ми згодні з даним твердженням, що суттєві елементи цього процесу формуються вже у загальноосвітній школі. Проте саме у ВНЗ в процесі адаптації студентів відбувається інтенсивне змістове і творче залучення їх до обраної професії, тому особливості поведінки студентів у сфері педагогічної діяльності визначають ступінь адаптації їх до професії. Найбільш чітким показником рівня особистісної адаптації до своєї професійної ролі є зв'язок життєвих планів особистості з тією професією, яку вона опановує у ВНЗ.

Згідно з аналізом даних вітчизняних досліджень, проведених за життєвими планами студентської молоді, у значній її частині вони збігаються з тією професійною кваліфікацією, яка здобувається у ВНЗ. Однак, на теперішній час відзначаються і значні розбіжності в життєвих та професійних намірах певних груп студентської молоді в порівнянні з тими, які були “задані” на момент вступу у ВНЗ. В умовах соціальної непередбачуваності життєві плани значної частини студентської молоді досить невизначені, перебувають у стадії формування і часто мало пов'язані з отримуваними у ВНЗ професією і спеціальністю. Такий стан професійних намірів знаходить своє відображення й у системі чинників, яким надається перевага, які є цінними і важливими для студентів при виборі місця роботи після закінчення ВНЗ. Так, аналіз наших емпіричних даних показує, що близько 2/3 опитаних керуються насамперед прагненням працювати за спеціальністю; більше третини обирають професію, виходячи з чинників іншого порядку, зокрема, їх приваблює прагнення жити в місті, висока заробітна плата, близькість культурних центрів тощо. Ці чинники цікавлять усіх студентів, однак для значної частини нашого контингенту вони є основними.

Таким чином, аналіз ставлення студентів до обраної професії свідчить, що в основі процесу особистісної адаптації можуть лежати причини не лише професійного плану, але й соціального, пов'язаного з прерогативами працівників даної галузі, новою соціальною позицією, можливостями задоволення актуальних потреб. Отже, можна зробити висновок про те, що процес адаптації у ВНЗ є ніби то двояким: прийняття особистістю нових соціальних функцій і, незалежно від цього або у зв'язку з цим, прийняття професійної ролі. Рівень і змістовність особистісної адаптації в своїй системі зумовлені тим, наскільки і якою мірою співпадають в орієнтації особистості соціальна і професійна сторони її життєвих планів і прагнень.

За даними соціологічних досліджень, проведених В.Шубкіним, В.Водзінською, М.Титмою, М.Руткевичем, Ф.Філіповим та ін., можна стверджувати, що у значній частині молоді не сформоване достатньо чітке уявлення щодо обраної професії, переважає орієнтація на певний тип вищого навчального закладу і навіть на конкретний заклад, який дає, на думку молодих людей, більше шансів увійти в дану соціально-професійну групу. М.Дьяченко і Л.Кандибович зазначають про те, що близько 50 % студентів першого курсу ряду ВНЗ не мають уявлення про зміст та умови майбутньої професійної діяльності [10]. Згідно з даними, наведених у літературі, від 20 до 30 % вступників до ВНЗ – це юнаки і дівчата, які обрали той чи інший факультет і ВНЗ через випадковий збіг обставин та з мотивів, не пов'язаних з інтересом до певної спеціальності (“просто хотів отримати вищу освіту”, “за порадою знайомих і друзів”, “уникнення служби в армії” тощо). Тому виникає розбіжність між прагненнями, життєвими планами і їх здійсненням, що має, негативний вплив на особистість і веде до зниження ефективності процесу її адаптації до навчальної діяльності у ВНЗ.

Багато хто з дослідників (В.Брудний, А.Коганов, Є.Павлютенков та ін.) у процесі адаптації студентів молодших курсів технічних і гуманітарних ВНЗ розрізняють адаптацію до навчальної та майбутньої професійної діяльності як два взаємозалежних елементи загальної системи індивідуально-адаптаційного процесу. В.Сластьонін вважає, що у професійній адаптації першочергове значення має загальна психологічна спрямованість особистості та її особистісна позиція, зокрема цілеспрямоване, активне ставлення до характеру і змісту навчально-професійної діяльності. Їхній розвиток пов'язаний із формуванням необхідних професійних якостей, позитивної мотивації, тобто активно-позитивного ставлення до обраної спеціальності.

Таким чином, психологічний бік соціальної адаптації особистості у ВНЗ відіграє важливу роль в загальному процесі професійного розвитку студента, від чого вирішальною мірою і будуть залежати результати навчальної роботи першокурсника. Саме тому Д.Андреєва, А.Новодворскіс та ін. виділяють у професійній адаптації й адаптацію *дидактичну*. Цей аспект процесу адаптації пов'язаний з особливостями пристосування особистості до нової системи навчання в умовах меншого зовнішнього (педагогічного) контролю за засвоєнням набагато більшого обсягу знань у порівнянні зі школою, з посиленням самостійної підготовки тощо. При цьому видно, що пристосування студентів першого курсу до нової системи організації й контролю навчання залежить від того, наскільки успішно вони зуміють

адаптуватися до змін в умовах і незвичної методики організації й контролю результатів навчання у ВНЗ [2].

При цьому педагогічно важливим моментом є вивчення працездатності першокурсників як інтегральної характеристики їх адаптації до змісту та методів навчання у ВНЗ. Воно виявляє їхню непристосованість до умов інтенсивної діяльності ВНЗ, що призводить до поступового накопичування розумової і психічної втоми. У свою чергу, розумова і психічна перевтома негативно позначається на результатах навчальної діяльності, знижує захисні та пристосувальні можливості організму, а отже, може стати загрозою для соматичного і психічного здоров'я студентів. Зокрема, залежність успішності студентів від мікросоціальних чинників навчання розкривається в дослідженнях Ф.Березіна, М.Мірошникова, А.Михайлова, Р.Рожанця. Так, у невстигаючих студентів виявляються тривожно-помисливі риси характеру, нехтування інтересами оточуючих, своєрідне ставлення до загальноприйнятих норм суспільної поведінки, що поєднується "з ригідністю мислення, схильністю до формування ефективно насичених і важко коригованих точок зору, які нерідко виникають без достатнього логічного обґрунтування, що може призвести до дезадаптації" [6].

Виходячи з цього, досить важливою умовою педагогічного попередження дезадаптації першокурсників в процесі навчання у ВНЗ є аналіз і діагностика виникнення труднощів особистості, її можливостей в опрацюванні інформації, пов'язаної з навчальною діяльністю. Їх невирішеність нерідко служить безпосередньою причиною різних порушень в упорядкуванні соціально-комунікаційних стосунків першокурсників як з викладачами і кураторами, так і в умовах академічної (навчальної) групи. В цьому контексті важливим є дослідження Ю.Александровського, яке показує, що існує залежність адаптованої діяльності від повноти наявної в людини інформації і, відповідно, залежність психічної дезадаптації від нестачі інформації. Причиною відсутності необхідної інформації або неможливості її використання, що призводить до психічної дезадаптації людини, можуть бути різноманітні біологічні та соціально-психологічні чинники. Під впливом цих чинників усі ланки, які обумовлюють функціональні можливості особистісного опрацювання інформації (її навчальне сприйняття, аналіз, синтез, зберігання і використання), можуть руйнуватися, функціонувати спотворено або на пониженому рівні (ослаблення).

Важливою дидактичною умовою сприйняття необхідної інформації та її опрацювання є елементи новизни, які вона включає. Саме це багато в чому визначає активність людини в тій чи іншій навчально-службовій ситуації. В умовах, позбавлених новизни, при монотонній і одноманітній діяльності спостерігається нібито перенасичення нею. При цьому функціональна активність бар'єра психічної адаптації особистості падає нижче рівня, який забезпечує напругу, і посилюється "автоматизована" психічна активність. Тому для підтримання цього рівня в будь-якій діяльності в межах навчальних занять повинні існувати новизна і непередбачуваність надходжуваної інформації. У цьому певною мірою полягає деякий парадокс. З одного боку, людина прагне відносного адаптованого спокою, а з іншого – для її активної життєдіяльності необхідне постійне порушення досягнутого (врівноваженого) спокою. Стимулом, який пробуджує психічну активність людини і порушує психологічну ідилію спокою, крім видимих зовнішніх ознак, є і внутрішня потреба та інтерес до нової інформації. Саме в основі цього лежать суперечності між прагненнями людини і реальними можливостями їх здійснення, між очікуваним і фактичним результатом тієї чи іншої дії, які постійно порушують адаптований психічний стан (роблять його динамічним) [1].

Таким чином, можна припустити, що викладачеві необхідно так будувати свої навчальні заняття, щоб в особистості студента виникала достатня розмаїтість емоційних станів. Саме емоційні стани багато в чому формують адекватну адаптивну поведінку людини, її почуття і настрої, створюють своєрідність зацікавленого суб'єктивного ставлення до дійсності. На цьому фоні істотно полегшується або, навпаки, ускладнюється та чи інша діяльність, яка включає вироблення адекватних мотивів різних учинків, вибір мети і шляхів їх успішної реалізації, нарешті, здійснення особистістю наміченого плану дій.

Отже, емоційний стан першокурсників на навчальних заняттях не лише впливає на їхню діяльність, але й перебуває в тісній залежності від її сприйняття і змісту. Як свідчать численні спостереження, "неузгодженість" між існуючими прагненнями, уявленнями, можливостями першокурсників нерідко призводить до прояву різних емоційних розладів. Найчастіше при цьому є страх, туга, лабільність настрою, депресія.

Наступним важливим чинником цілеспрямованої професійної адаптації першокурсника є його спілкування з іншими людьми. Він постійно потребує соціальних контактів, співпереживання, задоволення потреби в спілкуванні. Як зазначав Д.Узнадзе, в кожен даний момент у психіку людини проникає з навколишнього середовища і переживається з достатньою ясністю лише те, що має місце в руслі її актуальної настанови. У випадку ж порушення психічної адаптації спостерігається різна за якістю і рівнем прояву дезорганізація соціальних контактів людини, зниження можливості прогнозування результатів своїх учинків, посилення егоцентричних устремлень.

Саме тому, що навчальна діяльність об'єктивно посідає одне з провідних місць у системі життєдіяльності першокурсника ВНЗ, педагогічно важливо враховувати і соціально-комунікативні особливості дезадаптації до системи навчання. Ураховуючи, що першокурсники починають свою діяльність у новій для них педагогічній системі, відмінній за своєю метою, завданнями, вимогами, методами навчання і засобами соціальної комунікації від середньої школи, яка для більш успішного "входження" в нове соціальне середовище потребує опанування новими видами діяльності (навчальною і науковою), від викладачів ВНЗ і кураторів академгруп вимагається вивчення труднощів, які виникають у цьому процесі, визначення шляхів їх усунення.

Таким чином, теоретичний аналіз літератури з проблем адаптації виявив комплекс соціальних і навчально-освітніх труднощів процесу її здійснення. Вони пов'язані з невідповідністю випускників середньої школи до основних видів навчальної, організаційно-комунікативної діяльності у ВНЗ.

Зазначені вище труднощі є різними за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять суб'єктивний характер і пов'язані з недостатньою підготовкою, дефектами виховання вчорашніх абітурієнтів у сім'ї і школі, треті – виникають через недостатню професійно-педагогічну майстерність викладачів і кураторів.

Саме на третій обставині хочеться зупинитися конкретніше. В багатьох статтях, посібниках, присвячених проблемі педагогічної і соціально-психологічної адаптації, увага дослідників спрямовується на виявлення особистісних труднощів навчання самого першокурсника. Однак, не можна не погодитися з тим, що його адаптація залежить від особистості викладача. Величезний вплив на життя і діяльність студентів має адаптація до нового мікросередовища, побутова, академічна, загальнонаукова адаптація. В період адаптації саме особистість студента активно долає і розв'язує найбільші труднощі.

Інший бік цієї ситуації полягає в обґрунтуванні викладачами і кураторами найбільш ефективних шляхів педагогічно доцільного подолання труднощів адаптації. Цей педагогічний бік в його соціально-педагогічному значенні залишається недостатньо вивченим і мало дослідженим. Зведення процесу особистісної адаптації у ВНЗ лише до умов "приспосовування" особистості до незвичних, нових, невідомих раніше форм організації навчання, а також до методів навчання, які спричиняють особисті незручності в навчанні, навряд чи дозволить системно будувати навчальний процес. Справа тут не лише в тому, що першокурсники поставлені в умови незвичного для них навчального режиму, зростання обсягу наукової інформації, залучення до нової системи методів навчання. На думку багатьох дослідників, основною причиною, що заважає першокурсникам активно ставитися до навчального процесу, успішно навчатися, у строк якісно готуватися до занять, є відсутність у них необхідних прийомів і навичок самостійної навчально-пізнавальної роботи.

Висновки...

1. Складність дослідження процесу адаптації особистості обумовлено його унікальністю та міждисциплінарним значенням.

2. Різноманітність аспектів дослідницького розгляду проблем адаптації особистості у ВНЗ зумовлює розходження в підходах до визначення змісту самого поняття, форм і методів його успішного педагогічного здійснення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александровский Ю. А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Юрий Анатольевич Александровский. – М. : Наука, 1976. – 272 с.
2. Андреева Д. А. Влияние адаптации студентов на учебную активность / Д. А. Андреева // Проблемы активности студентов. – Ростов н/Д : РГУ, 1975. – 165 с.
3. Артемов С. Д. Социальные проблемы адаптации молодого рабочего на промышленном предприятии / С. Д. Артемов // Тезисы докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. ["Молодежь и труд"]. – М. : Молодая гвардия, 1970. – С. 135–148.
4. Безносиков В. Н. Динамика первичной производственной адаптации молодых рабочих на промышленном предприятии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 "Социальная психология" / В. Н. Безносиков. – М., 1986. – 22 с.
5. Бенедиктов Б. А. Психология обучения и воспитания в высшей школе / Борис Андреевич Бенедиктов, Сергей Борисович Бенедиктов. – Минск : Вышэйш. школа, 1983. – 224 с.
6. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Ленинград: Наука, 1988. – 270 с.
7. Будякина М. П. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации новичков на предприятиях / М. П. Будякина, А. А. Русалинова // Социальная психология и социальное планирование / под ред. Е.С. Кузьмина, А.А. Бодалева. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 92–97.
8. Вершинина Т. Н. Взаимосвязь текучести и производственной адаптации рабочих / Татьяна Николаевна Вершинина ; отв. ред. З.В.Куприянова; АН СССР, Сиб. отд-ние, Ин-т экономики и орг. пром. пр-ва. – Новосибирск : Наука; Сиб. отд-ние, 1986. – 164 с.
9. Дмитренко С. М. Производственная адаптация сельского мигранта : о судьбе новичка в городе / Светлана Матусовна Дмитренко. – Кишинев : Штиинца, 1981. – 109 с.
10. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособ. / Михаил Иванович Дьяченко, Лев Александрович Кандыбович. – [3 изд., перераб. и доп.]. – Минск : Университетское, 1993. – 368 с.

11. Интерпретация и анализ данных в социологическом исследовании / под ред. В. Г. Андреевкова, Ю. Н. Толстой. – М. : Наука, 1987. – 171 с.
12. Камышев Э. Н. Социальные проблемы формирования специалиста в вузе : (на материалах конкрет.-социол. исслед. способа деятельности молодых инженеров) / Эдуард Николаевич Камышев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 241 с.
13. Колосова Р. Совершенствование профессиональной адаптации молодежи / Р. Колосова, В. Немченко // Вопросы экономики. – 1979. – № 3. – С. 43–51.
14. Кондратова В. П. Некоторые психологические показатели адаптации студентов-первокурсников к условиям обучения в вузе / В. П. Кондратова // Вопросы вузовской педагогики, психологии и дидактики. – Воронеж : ВГПИ, 1972. – С. 27–29, 111–133.
15. Кончанин Т. Л. Структура процесса адаптации молодых специалистов / Т.Л.Кончанин // Актуальные проблемы науки. – Ростов-н/Д : РГУ, 1970. – С. 109–116.
16. Кузнецов П. С. Адаптация как функция развития личности / Павел Сергеевич Кузнецов ; под ред. Р.Х.Тугушева. – Саратов : СГУ. – 1991. – 73 с.
17. Леонтьев А. Н. Становление психологии деятельности : ранние работы / Алексей Николаевич Леонтьев; под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2003. – 439 с.
18. Милославова И. А. Понятие и структура социальной адаптации : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.01 “Онтология и теория познания” / Милославова И. А. – Л., 1974. – 19 с.
19. Ничкало Н.Г. Адаптація професійна / Н. Г. Ничкало // Енциклопедія сучасної України. – К. : Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. – Т. 1: “А”. – С. 179–180.
20. Платонов К. К. Цели и задачи профессиональной ориентации / К. К. Платонов // Профессиональная ориентация молодежи. – М., 1987. – С. 61–82.
21. Семиченко В. А. Психічні стани / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К. : „Магістр-S”, 1998. – 208 с. Рос. мовою.
22. Социально-экономические проблемы труда на промышленном предприятии / под ред. Е. Г. Антосенкова, Л. А. Шишкиной. – Новосибирск : Наука, 1979. – 256 с.
23. Философские проблемы теории адаптации / под ред. Г. И. Царегородцева. – М. : Мысль, 1975. – 277 с.

Аннотация

А.М.Галус

Сущность процесса адаптации личности в условиях обучения в вузе

В статье рассмотрена сущность процесса адаптации личности в условиях обучения в вузе. Проанализированы подходы к трактовке процесса адаптации личности научными школами, учеными.

Ключевые слова: процесс адаптации, профессиональная адаптация, дидактическая адаптация.

Summary

О.М.Halus

The Essence of Process of Adaptation of a Person in Conditions of Training in High School

The essence of process of adaptation of a person in conditions of training in high school is considered in article. Approaches to interpretation of the process of adaptation of person by scientific schools and scientists are analysed.

Key words: adaptation process, professional adaptation, didactic adaptation.

Дата надходження статті:

„29” січня 2010 р.

УДК 371.68:004.38+51-37

О.І.ГЛОБІН,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Київ)*

Використання освітніх інтернет-ресурсів у навчанні математики в профільній школі

У статті розглянуто деякі шляхи та умови організації дистанційної підтримки навчання математики в старшій профільній школі на основі використання інформаційних освітніх інтернет-ресурсів.

Ключові слова: профільне навчання, освітні інтернет-ресурси, дистанційна підтримка навчання математики, організація дистанційної підтримки.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з найважливіших особливостей нашого часу є перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства, що зумовлює необхідність розробки та широкого впровадження у сферу освіти інформаційних та комунікаційних технологій і створення на їх основі відкритих освітніх систем. Відкриту освіту ми розглядаємо як універсальну форму навчання (у т.ч. – дистанційну) з використанням широкого спектру як традиційних, так і нових інформаційних і телекомунікаційних технологій і засобів.

Стратегічною метою запровадження системи відкритої освіти є підготовка учнів до повноцінної й ефективної участі в суспільному житті й професійній діяльності, сприяння подальшому та безперервному одержанню кожним випускником школи професійно значущих знань і навичок через